

YAHUDİ VE İSLAM KAYNAKLARINA GÖRE İLYÂS PEYGAMBER ÜZERİNE BİR İNCELEME*

An Investigation on the Prophet Ilyas According to Jewish and Islamic Sources

Sacide Ünsal ÖLMEZ¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 31.08.2020
Kabul Tarihi : 14.12.2020
Yayın Tarihi : 22.06.2021

Özet

Yahudilik kendini hem teolojik hem etnik nesep olarak Hz. Musa, Hz. Yakub, Hz. İshak ve nihayet Hz. İbrahim'e refere eden bir dindir. Özellikle Hz. İbrahim İslam dininde de önemli bir şahsiyettir. Dolayısıyla İslam ve Yahudilik arasındaki irtibat çok sıkı ve ileri düzeydedir. Bu husus Kur'an'da, özellikle de Bakara, Mâide gibi Medenî surelerde rahatlıkla tespit edilebilir. Yine Kur'an kıssalarının önemli bir bölümünün İsrailoğulları ve Yahudilerle ilgili olması İslam dini ile Yahudilik arasındaki tarihsel ve teolojik ilişkinin çok sıkı olduğunu gösterir. Bu bakımdan gerek Yahudi gerekse Hristiyan kültürüne ait birçok unsurun İslami kaynaklarda yer alması gayet tabiidir; ancak bu durum dinî bilgide zenginlik gibi bir imkân oluşturmalarının yanında bilginin menşei ve sıhhati gibi konularda da ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Bununla birlikte, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi farklı dinî kültürlerle ait bilgilerin özellikle İslam tefsir geleneğinde "sorun"dan ziyade, "imkân" niteliğinde olduğunu söylemekte sakınca olmasa gerektir. Zira bu alanda sorun olarak görünen şey, aslında farklı bir dinî kültürden tedarik ettiğimiz bir bilginin hâlihazırdaki kelâmî ve fikhî kabullerimizle örtüşmemesiyle ilgilidir. Ancak şu da var ki hem kelâm hem fikh alanındaki görüşler ve kabuller sabit değil, değişkendir. Bu yüzden de tarihin bir uğraşında makbul sayılan bir bilgi ve görüş, daha sonraki bir uğrakta reddedilebilmektedir ki İslam ilim tarihi bununla ilgili sayısız örnek içerir. Konuyla ilgili en ilginç örnek ise, son dönemde çok ciddi bir tefsir sorunu olarak görülen ve "İsrâiliyyât" diye nitelendirilen rivayet malzemesinin özellikle ilk nesil müslümanlarca tefsirin vazgeçilmez bilgi kaynağı olarak algılanmış ve geçmiş peygamberlerle ilgili kıssalar bağlamında sıkça kullanılmış olmasıdır. Bu durumu 'imkân' ölçüsünde ele alırsak makalemizin konusunu teşkil eden İlyâs peygamberle ilgili İslami gelenekteki bilgilerin Yahudi kültüründeki verilerle hem daha zenginleşmesi ve hem de iki farklı kültüre ait bilgi malzemesinin mukayeseli olarak değerlendirilmesi gibi bir imkân sahibi olduğumuz söylenebilir. Bu makalede Yahudilik ve İslam'da önemli bir yeri olan peygamberlik inancına göre peygamber olarak genel kabul gören İlyâs'ın Yahudi geleneğinde yeri ve önemini ortaya koyarak İslam dinindeki algı ile kıyaslanması ve aynı zamanda bu kişi hakkındaki gelenekteki görüşlerin aksi yönde olan fikirlerin de sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca Ba'l inancının tek tanrı inancı karşısındaki tehlike arz eden boyutu izaha çalışılarak her iki tek tanrılı dinde nasıl bir literatürün oluştuğunun ortaya konması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlyâs • Tanah • Mesih • Mucize • Ba'l.

* Bu makale, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında 2017 yılında tamamlanan "Yahudi ve İslam Kaynaklarına Göre İlyâs Peygamber" adlı yüksek lisans tezinden esinlenerek hazırlanmıştır.

¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, sacide01@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7651-8162>

Giriş

İlyâs, Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'an'da zikredilen peygamberlerden biridir. Yahudi geleneğinde önemli bir konuma sahip olan İlyâs, Eski Ahit'te belirtildiğine göre Gilat'ın Tişbe¹ kentindedir. Eski Ahit, İlyâs'ın menşeiyle ilgili olarak fazla bilgi vermemektedir. Bazı araştırmacılar, onun göçebe bir hayat süren Kenioğulları'na veya Rekabiler'e mensup olduğunu, bu iki sülâlenin Ba'l kültürüyle mücadele etmekle tanındığını bildirmiştir. Fakat kaynaklar, İlyâs'ın yürüttüğü Ba'l karşıtı hareketin başka toplulukların da katıldığı geniş kitlelerce desteklendiğini göstermektedir. Dolayısıyla İlyâs'ın ailesiyle ilgili bu gerekçe yeterince güçlü değildir.²

Aggadah'ta İlyâs'ın kökeni ile ilgili üç farklı teori mevcuttur. Birincisine göre, İlyâs Gad kavmine aittir. İkincisine göre İlyâs Kudüs'ten bir Bünyamin soyundandır.³ Üçüncüsüne göre, İlyâs bir rahiptir. İlyâs bir rahiptir şeklinde üç farklı teori mevcuttur. İlyâs'ın bir rahip olması kilise babaları tarafından da belirtilir. İlyâs Finhas⁴ ile özdeşleştirilmiştir. Ancak geç dönem Kabalistik literatürde İlyâs'ın insan biçiminde bir melek olduğu, bu yüzden de ne anne-babasının ne de neslinin bulunduğu belirtilir.⁵

Midraşik literatürde İlyâs'ın Levi soyundan geldiği iddia edilmiştir. Bu iddiaya, "İsrâiloğulları'na hizmet eden iki peygamber bulacaksınız. Bunlar Levi kabilesindedir. İlki Musa'dır ve sonuncusu İlyâs'tır"⁶ ifadeleri delil gösterilmiştir.

Arap dilcilerine göre İlyâs kelimesi İsmail ve İshak gibi yabancı bir kelime olup⁷ aslı İbranice Eliyah veya Eliyahu'dur.⁸ "Yahve tanrımdır" anlamına gelen bu ismin, onun asıl adı değil; peygamberlik görevini simgeleyen bir lakap olabileceği de belirtilmektedir.⁹

Bir görüşe göre İlyâs'ın ismi Elohim kelimesinin kısaltılmış şeklidir. Eli, "Tanrım" ve Yah, "Efendi/Rab/Lord" anlamındadır. Eli, "Elohim" in, Yah ise "Yahve" nin kısaltılmış versiyonudur. Kitab-ı Mukaddes âlimleri Eli'yi "Tanrı'nın adaleti ve şiddeti" olarak; Yah'ı ise "Tanrı'nın merhamet ve lütfu" şeklinde kabul etmişlerdir. Tanrı'nın bu iki kutsal isminin bir isimde (İlyâs) birleştirilmesi Zealotlar tarafından denkleştirilir ve İlyâs/Eliyah merhamet ve

¹ I. Krallar, 17/1; Joshua Gutmann-S. David Sperling, "Elijah", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik (Amerika: Thomson Gale, 2007), VI: 331. Tişbe isminin bir yeri Naftali sınırları içine uzanır; fakat İbranice kelimeler Gilad'daki bir yere de işaret eder. L. G., "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, (Amerika: Ktav Publishing House, 2008), V: 121.

² Ömer Faruk Harman, "İlyâs", *DİA*, (İstanbul: TDV, 2000), XXII: 160-161.

³ "Bünyamin soyundan olan Yehoram'ın oğulları; Şamşeray, Şeharya, Atalya, Yaareşya, Eliya, Zikri'dir. Bunların hepsi soy kütüğüne göre boy başları ve önderlerdi. Yerusâlim'de yaşadılar." I. Tarihler 8/26-28.

⁴ Finhas (Phinehas), Eleazar'ın oğlu, Aaron'un torunudur. M. Sel. "Phinehas", *The Jewish Encyclopedia*, (Amerika: Ktav Publishing House, 2008), X: 18; İslâmî kaynaklara göre İlyâs, Phinehas'ın (Finhâs) torunudur. Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 161; Ayrıca bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bamidbar*, çev. ve düzenleyen. Moşe Farsi, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2010), IV: 518.

⁵ G., "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, V: 122.

⁶ Mishael M. Caspi-Gerda Neu Sokol, *The Legend of Elijah in Judaism, Christianity, Islam and Literature (A Study in Comparative Religion)*, (New York: The Edwin Mellen Press, 2009), 2.

⁷ Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed el-Cevâliki, *el-Muarreb mine'l-Kelâmi'l-A'cemiyyi 'alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, nşr. F. Abdurrahim, (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1990), 139; Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of The Qur'an*, (Baroda: Oriental Institute, 1938), 68; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye 2005), XII: 103.

⁸ A. J. Wensinck, "İlyâs", *İA*, (İstanbul: MEB, 1993), V/2: 975.

⁹ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 160; Hasan el-Mustafavî, *et-Tahkîk fî Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 2009), I: 138.

müşamaha yanında sevgi ve nefreti de temsil eder. Kutsal Kitap'ta Tanrı adına ortaya çıkan diğer isimlere nazaran sadece İlyâs'ın ismi Tanrı'nın adını kapsayan iki bileşeni içerdiği için eşsizdir.¹⁰

Kur'an-ı Kerim'de ise İlyâs iki defa (En'âm 6/85; Sâffât 37/123), bir defa da İlyâsın olarak (Sâffât 37/130) ismen zikredilir.¹¹ "Arapça'da İlyâs şeklini alan Eliyahu, Yunanca'ya ve Latince'ye Elias olarak geçmiştir. Kelimenin Arapça'ya Hıristiyanlık kanalıyla girdiği ileri sürülmektedir.¹² Josef Horovitz (ö. 1931), İlyâs'ın Yunanca'da Elias ve Eleias, Etiyopya dilinde Elyas, Süryânîce'de Eliya olduğunu, İslâm'a Habeş Hıristiyanlığı yoluyla geçtiğini belirtmektedir."¹³ "İlyâs ismi Grekçede Eliyas, İbranice'de Elijah, Süryanicede İliya veya İlya, batı dillerinde Elie, Arapça'da İlyâs aynı kelimenin farklı imlalarından başka bir şey değildir."¹⁴

Kur'an'da Sâffât 37/130. ayette geçen İlyâsın kelimesinin farklı okunuş şekilleri yer almaktadır. Araplar Arapça asıllı olmayan kelimeleri değişik şekilde telaffuz etmiştir.¹⁵ "Diğer taraftan aslı İlyâs olan İlyâsın'deki "yâ" ve "nün"un, ayetlerin sonunun nazma uygun olması için getirilmiş olduğu belirtilmektedir."¹⁶ Zira bazı özel isimlerin sözcük kalıplarında seci amaçlı değişiklik yapıldığı bilinmektedir. Sâffât 37/130. ayette geçen *İlyâsın* kelimesi de seciden dolayı *İlyâsın* kalıbına dönüştürülmüştür.¹⁷ Arent Jan Wensinck de (ö. 1939) bu görüştedir.¹⁸

"İlyas adının *İlyâsın* şeklinde anılması, tefsirciler arasında çeşitli yorumlara yol açmış, kimi bunun İlyâs'ın çoğulu veya "İlyâs'a mensuplar" anlamına geldiğini, kimi şive farkı olup İlyas demek olduğunu, kimi de Hz. Muhammed ümmetinin kastedildiğini ileri sürmüştür."¹⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır *yasîn* kelimesiyle ilgili olarak, "İlyâs (a.s.)'ın babası olmakla Âl-i Yasîn yine İlyâs demek olur. Yasîn bir de Resul-i Ekrem'in isimlerinden olduğuna göre bazıları Âl-i Yasîn'den maksadın, Muhammed ümmeti olduğunu söylemişlerdir." demiştir.²⁰ İlyâs hakkında tarih, tefsir ve kısas-ı enbiyâ kitaplarında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerde onun şeceresi İlyâs b. Yâsîn b. Finhâs b. İzâr b. Hârûn b. İmrân veya İlyâs b. Âzir b. İzâr b. Hârûn b. İmrân şeklinde verilmektedir.²¹ "İki şecere arasında iki isim değişikliği vardır. Yani İlyâs'ın babası ve dedesinin isimleri farklıdır. Birinci silsile ikincisine tercih edilmiştir."²² Râzi'nin belirttiğine göre müfessirlerin çoğu İlyâs'ın, İsrailoğullarına

¹⁰ Caspi-Sokol, *The Legend of Elijah*, 1.

¹¹ Tespit edebildiğimiz kadarıyla İlyâs ile ilgili ayetlerin nüzul sebebi bulunmamaktadır.

¹² Jeffery, *The Foreign Vocabulary*, 68.

¹³ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 160.

¹⁴ Ahmet Yaşar Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır- İlyas Kültü*, (İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2012), 79.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, (Kahire:Darü'l- Kütüb-i Mısriyye, 2002), VIII: 101.

¹⁶ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 160.

¹⁷ Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*,(Ankara: Ankara Okulu, 2015),147.

¹⁸ Wensinck, "İlyâs", *İA*, V/2: 975.

¹⁹ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, 73.

²⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Emir Yayınevi, 1996), VI: 457-458.

²¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII: 99; Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 160.

²² Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, 73.

gönderilen peygamberlerden biri ve Musa'nın kardeşi Harun'un soyundan gelen İlyâs b. Yâsîn olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.²³

İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) naklettiğine göre İlyâs peygamberin şeceresi şöyledir: İlk gönderilen peygamber İdris'tir. Ondan sonra sırasıyla Nuh, İbrahim, İsmail ve İshak, Yakub, Yusuf, Lut, Hud, Salih, Şuayb, Musa ile Harun, bunlardan sonra da Azir oğlu İlyâs gönderilmiştir. Ancak bu sıralama üzerinde ihtilaf vardır.²⁴ İbn Abbas'tan nakledildiğine göre İlyâs Elyesa'nın amcasıdır.²⁵ İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayette ise İlyâs'ın Elyesa'nın amcasının oğlu olduğu belirtilmiştir.²⁶

Ayrıca bazı kaynaklarda İlyâs'ın İdris peygamber olduğu belirtilir. Nitekim İbn Mes'ud bu kanaattedir.²⁷ Taberî *İlyâsîn* kelimesinin *İdrâsîn* şeklinde de okunduğunu kaydetmiştir. Ne var ki bu okuyuşun şaz olması sebebiyle güvenilir sayılmayacağı başta Taberî olmak üzere birçok müfessir tarafından belirtilmiştir.²⁸ Diğer taraftan İdris isminin Kur'an'da geçmesi ikisinin ayrı kişiler olduğunu gösterir.²⁹ İdris ve İlyâs farklı zamanlarda yaşamış iki ayrı peygamberdir. İdris Hz. Nuh'tan önce yaşamıştır. İlyâs ise daha muahhar olup Hz. Harun'un torunlarındanır.³⁰ İbnü'l- Arabî ise bu konuda İlyâs'ın Nuh'tan önce peygamber gelen İdris olduğunu ancak ilahi kata yükseltip yeniden yeryüzüne indirildiğini böylece İlyâs'ın iki defa yaratıldığını ifade etmektedir.³¹

İlyâs peygamberle ilgili olarak Hızır ile ilişkilendirilmesine de değinmek gerekir. Hızır kıssasıyla irtibatlandırılan birçok efsane mevcuttur. Bunlardan biri de Yahudi efsanesidir.³² Başlangıcı eskiye gitse de XI. yüzyılda yazıya geçirilen hikâyenin kahramanı aslında Eski Ahit'te bir peygamber olarak gösterilen İlyâs'tır. Tevrat'ta bulunmayan hikâyeye göre³³ bu hadise *The Jewish Encyclopedia*'da şöyle anlatılır:

İlyâs, Haham Yeşua Ben Levi ile yolculuk yapar ve bu arada Yeşua'ya birtakım şartlar koşar.³⁴ İlyâs yolculuk sırasında birtakım tuhaf davranışlar sergiler ve Yeşua bundan rahatsız olur. İlk önce bir ineğe sahip olan fakir bir adamın evine giderler. Burada güzel bir ev sahipliğiyle karşılanırlar. Ertesi gün evin sahibinin ineği ölür. Yeşua dayanamaz ve

²³ Ebü Abdillah Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), XXVI: 140.

²⁴ Ebü'l-Fidâ İsmâil İmâdüddin İsmâil b. Şihâbüddin Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Beyrut: Hicr, 1997), II: 273.

²⁵ Kurtubî, , *el-Câmi'*, VIII: 99.

²⁶ Ebü İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), V: 227.

²⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, V: 227; Ebü Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî (Meâlimü't-Tenzîl)*, nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1995), IV: 36; Kurtubî, *el-Câmi'*, VIII: 99; Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983), VII:117.

²⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII: 104; Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, 74.

²⁹ Meryem 19/56, Enbiyâ 21/85.

³⁰ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 162.

³¹ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, çev. ve şerh. Ekrem Demirli, (Ankara: Kabcacı Yayınları, 2008), 200,204; 465-466; 221.

³² Diğerleri ise Gılgames Destanı ve İskenderiye hikayeleridir.

³³ İlyas Çelebi, "Hızır", *DİA*, (İstanbul: TDV, 1998), XVII: 408.

³⁴ Bu şartlar, İlyas ile Yeşua Ben Levi'nin yolculuğu sırasında vuku bulacak olaylar karşısında Yeşua'nın sabır göstermesi ve kendisine bilgi verinceye kadar İlyas'a soru sormaması şeklindedir. Bilge Kul-Musa kıssası ile karşılaştırmak için bk. Kehf 18/60-82.

“Bize misafirperver davranan insanlara karşı bu ödül müdür?” diye sorar. Bunun üzerine İlyâs yolculuk boyunca Yeşua'nın unutmaması gereken şartları hatırlatır. Geceye doğru kendilerine yemek ve içecek vermeyen zengin bir adamın evine gelirler. Sabaha doğru misafirperver olmayan bu evden ayrıldıklarında Yeşua Tanrı'nın ona zengin adamın evlerinin birinin içine düşen duvarı inşa edebileceğine yönelik buyruğu duyar. Bunun üzerine Yeşua, mahiyetini anlayamadığı bu tuhaf işin sebebini İlyâs'a sorar. İlyâs yine sessiz kalmasını ona hatırlatır. Gelecek sabah altın ve gümüşle donatılmış bir sinagoga gelirler. Zengin üyelerin hiçbiri fakir yolcular için bir ilgi göstermez. Yeşua buradan da ayrılırken İlyâs'ın buradaki önde gelenlere yapacağı şeyi duyar. İlyâs, sabır gösteremeyen Yeşua'ya olayların iç yüzünü tek tek anlatır. Bunları ilâhî takdir ve emir gereğince yaptığını söyler. Fakir ve eli açık insanın karısı ölecektir. İlyâs dua eder ve karısı yerine inek ölür. Nezaketsiz zengin adam için düşen duvarın altında büyük bir hazine olduğunu ve bu hazinenin onun eline geçmemesi için duvarı yeniden inşa ettiğini açıklar. Misafirperver olmayan sinagoga gelenler için ise sinagogun kendileri için bir nimet olmadığını, kendileri arasında huzur olması için iyi bir lider ve insanlar olmalarını dilediğini ifade eder.³⁵

Kur'an'da adı geçmemekle birlikte müfessirler tarafından Hızır'a ait olduğu kabul edilen Kehf, 18/60-82 suresindeki kıssa ile Yahudi efsanesi arasında benzerlikler bulunmaktadır.³⁶

Kur'an'da ve sahih hadislerde Hızır ile İlyâs'ın aynı şahsiyet olabileceğine dair bir işaret bulunmamasına rağmen bazı rivayetlerde bu ikisi arasında bir münasebet bulunduğu öne sürülmekte, kardeş veya aynı kişi oldukları belirtilmektedir.³⁷ Hızır'ın bizzat İlyâs veya Elyesa', isminin de Belya, yani İlyâs olduğuna ilişkin rivayetler de bulunmaktadır.³⁸ Hızır'ın kim olduğuyla ilgili tamamı İsrâiliyyâta dayanan yaklaşık otuz küsur görüş vardır. Bunlardan İlyâs ile olan görüşleri ele alırsak bu görüşlerden bazıları şu şekildedir; Hızır, Vehb b. Münebbih'e göre Hz. Nuh'un oğlu Sâm'ın soyundan olup tam adı Belyâ (Ebleyâ) b. Melkân b. Fâliğ b. Sâlih b. Âmir b. Erfahşed b. Sâm b. Nuh'tur,³⁹ İlyâs'ın bizzat kendisidir,⁴⁰ Hz. Peygamber'in Hızır İlyâs'tır şeklinde beyanı bulunduğu nakledilir.⁴¹ Mukâtil b. Süleymân'dan (ö. 150/767) gelen bir rivayete göre Hızır Elyesa'dır, İlyâs'ın kardeşi Mâlik'in oğludur ve İlyâs ile kardeşir.⁴² şeklindedir.

³⁵ G. “Elijah”, *The Jewish Encyclopedia*, V: 125.

³⁶ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 181; ayrıca bkz. Pertev Nâilî Boratav, “Hızır”, *İA*, (İstanbul: MEB, 1987), 5/1: 458-459.

³⁷ Abdullah Aydemir, “İlyâs (a.s) Hakkında Bir Araştırma”, *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, V/ 2, (1401), 34; Harman, “İlyâs”, *DİA*, XXII:162.

³⁸ Türklerle beraber yaşayan Yahudilere ait ilgi çekici bir gözleme göre adları Elijah olan Yahudiler Türklerle konuştuklarında isimlerini Hızır diye söylemektedirler. Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, 79.

³⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, trs.), I: 188; Ebû'l-Hasen Muhammed İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1965), I: 160; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, (*el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*), (Beyrut: trs.), XV: 136.

⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II: 274.

⁴¹ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII: 118.

⁴² Öztürk, *Kıssaların Dili*, 186-188.

Görüldüğü üzere İlyas'ın kimliği ve soyu hakkında birçok farklı görüş aktarılmıştır. Özellikle İslami kaynaklarda İlyas ve Hızır'la ilgili aktarılan bilgilerin birçoğu İsrâiliyyâta dayanmaktadır. Bu konudaki rivayet çeşitliliği İlyas'ın tarihsel kimliğini kesin olarak sunamadığı gibi rivayetler silsilesinden öteye de gidememiştir.

1. İlyâs Peygamber'in Fiziki Görünümü

İlyâs peygamberin fiziki özellikleriyle ilgili çok fazla bilgi olmamakla birlikte Eski Ahit'te üzerinde tüylü bir giysi, belinde deri bir kuşak olarak tasvir edilir.⁴³ İlyâs hakkında anılan nitelikler Hıristiyan ikonografisine de konu olmuş, işaret edilen hikâyelerinden sahneler Rubens, G. De Crayer, Dierick Bouts ve Tintoretto gibi ressamlar tarafından tasvir edilmiştir. Keçi derisinden bir elbise giymiş, uzun boylu, zayıf bir ihtiyar şeklinde düşünülen İlyâs'ın bazı heykelleri Chartres katedralinde bulunmaktadır.⁴⁴

İlyâs peygamber hakkında Kur'an ve hadis dışındaki İslâmî literatürde ise çoğunlukla Yahudi dinî literatüründen kaynaklanan pek çok rivayet yer almaktadır. Kâ'b el-Ahbâr'ın verdiği bilgilerde Hârûn'un üçüncü kuşak torunu olan İlyâs'ın iri başlı, çekik karınlı, ince bacaklı bir kişi olduğu, göğsünde veya başında kırmızı bir beni bulunduğu, yedi yaşında Tevrat'ı ezberlediği ifade edilir. Bir rivayete göre küçüklüğünde vuku bulan bir hadise üzerine dağlara kaçıp ömrünün kırk yılını oralarda geçirmiş, kırk yaşında kendisine peygamberlik verilmiş, yetmiş karyeye gönderilmiştir.⁴⁵ Doğduğu zaman kendisinden meşrik ve mağribi aydınlatan bir nurun parladığı, kırk yaşına basıncaya kadar dağ başlarında ve çöllerde vahşiler ve yırtıcı yaratıklarla yaşadığı yönünde rivayetler de aktarılmıştır.⁴⁶

İlyâs aynı zamanda uzun boylu zayıf bedenli ve kıvrıkcık saçlı olarak da tasvir edilmiştir.⁴⁷ Boyu ile ilgili Hâkim'in (ö. 405/1014) *el-Müstedrek* isimli eserinde "sahihtir" nitelemesiyle Enes b. Mâlik'ten aldığı bir rivayette İlyâs'ın boyunun 300 zira olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu rivayet uydurma kabul edilmiştir. Yine İlyâs'ın otuz peygamber gücünde olduğu söylenmiştir fakat, bu güç muğlak bir ifadeden öteye gidememiştir.⁴⁸

2. İlyâs Peygamber'in Yaşadığı Dönem

Kitab-ı Mukaddes bilginleri İlyâs'ın tarihi⁴⁹ bir şahıs olduğunu ve M.Ö. 920-850 yılları arasında yaşadığını kabul etmişlerdir.⁵⁰ Bu dönem Krallığın ikiye bölünmesinden sonraki bir

⁴³ II. Krallar 1/ 2-8.

⁴⁴ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, 80; Dov Noy, "Elijah [In Jewish Folklore]", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, (Amerika: Thomson Gale, 2007), VI: 335.

⁴⁵ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 161-162.

⁴⁶ Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", 30; Kırk rakamı Yahudi tarihinde önem arzeder. Bu konuda birçok örnek vardır. Musa'nın kırk gün kırk gece dağa çıkması, Davud ve Süleyman'ın her birinin kırk yıl hüküm sürmesi, İlyâs'ın kırk gün kırk gece dağda Tanrı'nın yardımıyla etle beslenmesi bunlardan birkaçıdır. John William Colenso, *The Pentateuch and Book of Joshua Critically Examined*, (London: Longman, 1863), IV:195.

⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn,1997), II: 583; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, (Ankara: TDV, 2003), II: 135.

⁴⁸ Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", 28, 30.

⁴⁹ İlyâs peygamberin tarihi bir şahsiyet olmadığı yönünde şüpheler mevcuttur. Bazı âlimler dini bir figür olarak İlyâs'ın varlığından şüphe etmiştir. John Van Seters, "Elijah", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, (Amerika: Thomson Gale, 2005), IV: 2764; İlyâs'la ilgili rivayetlerin türünü/üslubunu eleştirel bir biçimde inceleyen ilk bilim adamı Hermann Gunkel'dir. Gunkel 1906 yılında bu konuya dair kısa bir monografi yayınlamıştır. Bu çalışmasında şu sonuca ulaşmıştır: İlyâs ile ilgili anlatılar halk arasında sözlü olarak dolaşan bir dizi ayrı hikâyeler halindedir. Bu sözlü anlatılar daha sonra yazıya geçirilmiştir. Gunkel bu sözlü anlatımları tarih (Gescichte) olarak değil masal/efsane (Sage) olarak değerlendirmiştir. Brenda J. Shaver, *The Prophet Elijah*

zamana tekabül eder. Bilindiği gibi Kral Süleyman'ın ölümünün ardından krallık kuzeyde İsrâil, güneyde Yahuda krallıkları olmak üzere ikiye bölünmüştür (M.Ö. 931). Bölünmüş Krallık döneminde İsrâil kralları, dönemin peygamberlerinin bütün uyarılarına rağmen Tevrat öğretilerinden sapmış ve politeist uygulamalara yönelmiştir.⁵¹ Bu dönemde, çevre kültürlerin ve bilhassa Kenanlılar'ın etkisiyle İsrâiloğulları'nın eklektik, politeist ve putperest uygulamalara yöneldiği ve İsrâil tanrısı dışında başta Ba'1, Aşare, Aştarte, Kemoş ve Molek olmak üzere çeşitli tanrı ve tanrıçalara takdimeler sundukları, mabetler yaptıkları, ve hatta insan kurban ettiklerine dair bilgiler Tanah'ta yer almaktadır.⁵² Peygamberlerin tüm uyarı ve tenkitlerine rağmen gerek İsrâil gerekse Yehuda bölgesinde hüküm süren krallar (Ahav [Ahab], Ahaz [Ahazya], Menase) ve yabancı kökene sahip eşleri tarafından teşvik edilen ve toplumun geneline hâkim olan putperest ve politeist uygulamalar Yahudi tarihi boyunca sık sık tekrarlanmıştır.⁵³ Eski Ahit'te, II. Tarihler (21/ 12) ile I. ve II. Krallar bölümünde bahsedilen İlyâs peygamber, İsrail Krallığının Omri hanedanının M.Ö. 9. yüzyılda görülen gönenç dönemi sırasında, geçmişi ya da peygamberlik görevine çağrılışı hakkında herhangi bir değinilmede bulunulmaksızın, İsrail dininde gittikçe artan bu senkretizm eğilimine karşı bir protesto akımının önderi olarak birdenbire ortaya çıkmıştır. İlyâs ve halefi Elyesa (Elişa), Omri hanedanının yıkılmasını getiren "Yehu ayaklanması"nın gerisindeki kişilerdir. ⁵⁴

Tanah'a göre İsrailoğulları Yeşu'nun ölümünden sonra Ba'1'e tapınmaya başlamışlardır.⁵⁵ Ba'1'e tapınma, İsrâiloğulları'nın tek Tanrılı dine girdikleri ilk dönemlerde büyük tehlike oluşturmuştur. Peygamber Hoşea bu putperest davranışın kuzeyde İsrail Devleti'ne manevi çöküntü getirdiğini⁵⁶; Peygamber Yeremya da Yeruslayim'in kapılarında çocukların kurban edilmesini⁵⁷ dahi içeren bu tapınmanın korkunçluğunu tasvir etmektedir. Yehuda krallarından Heskiyau'nun ve Yoşiau'nun Ba'1'in tapınaklarını yıkmasına rağmen, Ba'1'e tapma Birinci Bet-Amikdaş dönemi boyunca etkisini sürdürmüştür.⁵⁸

in the Literature of the Second Temple Period: The Growth of a Tradition, (Chicago: A Dissertation Submitted to The Faculty of the Divinity School in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, 2001), 11-16.

⁵⁰ Aharon Wiener, *The Prophet Elijah in the Development of Judaism: A Depth-Psychological Study*, London: Routledge, 1978), 1; Samuel Henry Hooke, *Ortaoğu Mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitosları*, çev. Alâeddin Şenel, (Ankara: İmge Kitabevi, 1993), 213-214.

⁵¹ I. Krallar 18-19.

⁵² Hâkimler 6/25-32, 8/33-35, 10/6-16; I. Samuel 7/3-4, 12/8-11; II. Krallar 3/1-3, 10/18-28, 11/17-18, 21/1-3, 23/4-5; II. Tarihler 17/1-6, 23/16-21, 24/7.

⁵³ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, (İstanbul: İSAM, 2012), 194-195; Hâkimler 8/33; I. Samuel 7/4; I. Krallar 16-31; 22/54; II. Krallar 3/2; 10/18; 21/3; Yeremya 7/9; 19/5; 23/27; Hoşea 2/10, 15; 13/1.

⁵⁴ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 161; Hooke, *Ortaoğu Mitolojisi*, 213-214; Yehu'ya dair bk. Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013), 213; Mircea Eliade'in belirttiğine göre İlyâs ve Elişa geçiş dönemini yansıtır, ama onların dinsel vasıfları ve etkinlikleri klasik peygamberliğin habercisidir. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: Kabalı Yayınları, 2003), I: 419-421.

⁵⁵ Hâkimler 2/11-13.

⁵⁶ Hoşea 2/10, 13/1; Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, (İstanbul: Gözlem Yayınevi, 2001), I: 90.

⁵⁷ Yeremya 19; "Batı Samilerinde oğullarını Tanrı Ba'1'e kurban etme geleneği görülmektedir. Fenike şehirlerinde bu törenler yapılmıştır. Hatta yüzlerce çocuk kurban olarak yakılmıştır. Böylece Tanrı'ya duyurduklarına inanılmıştır. İsrail'de de böyle kurban vardır. Batı Samilerinde, ilk oğul, yakma suretiyle kurban edilmiştir. Tanah'ta bu uygulamanın kaldırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak bu durum Romalıların zamanına kadar sürmüştür." Muazzez İlmiye Çığ, *İbrahim Peygamber: Sumer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014), 101,132.

⁵⁸ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I: 90.

Ba'l inancına karşı en önemli yaklaşım İlyâs döneminde vuku bulmuştur. MÖ. 874'te İsrail'e kral olan Ahab⁵⁹, karısı Kraliçe İzabel'in baskısı ile Ba'l'e tapınmaya başlamıştır. Kral Ahab, Ba'l'e hizmet ederek ona tapmış ve Ba'l için Samiriye'de yaptırdığı tapınağın içine bir sunak kurmuştur. Ayrıca bir Aşere putu yaptırmıştır.⁶⁰ İlyâs, Kral Ahab ve Ba'l inancına karşı onun bu tutumundan dolayı mücadele etmiş; onları Yahve ile Ba'l arasında tercih yapmaya çağırmıştır. Eski Ahit'teki Karmel sahnesi, İlyâs tarafından Ba'l'in hiçliğinin ispatlanışını göstermektedir.⁶¹

Bu inancın unsuru olan Ba'l'e de kısaca değinmek gerekir. Ba'l başta Kenaniler⁶² olmak üzere eski Yakınoğu topluluklarının çoğunda Tanrı'ya verilen addır. Ba'l kelimesi, Sami dillerde ortak olan ve "sahip, efendi, malik" manasına gelmektedir. Kur'an'da geçen ba'l ise "zevc" manasındadır. Konuşma dilinde ise ba'l, hiçbir suni sulamaya ihtiyaç göstermeyen nebat anlamındadır. Klasik arapçada "ilahi sahip" manası mevcuttur. Lügatlerde bu kelimeye "malik, rabb" manaları atfedilmiştir ancak; kelimenin bu manası Arabistan'dan gelmiştir.⁶³ Ba'l, Batı Samileri'nde gök, dağ, şehir, döl bereketi tanrısıdır.⁶⁴

Ba'l kelimesi, müfessirlerce, bazen 'Rabb'(efendi), bazen Ba'lbek şehrine adını vermiş bir put, bazen de kendisine İsrail'in hususi ayin ve ibadet tahsis ettikleri bir kadın olmak üzere, muhtelif şekillerde tefsir edilmiştir.⁶⁵ Nitekim İbn Kesir "İlyâs, Şam'ın batı tarafında bulunan Ba'lbek ahalisine peygamber olarak gönderilmiştir. İlyâs söz konusu halkı onur ve üstünlük sahibi olan Allah'a kulluk etmeye davet etmiş ve Ba'l denilen puta tapmaktan vazgeçmeye çağırmıştır. Denildiğine göre putları, Ba'l adındaki bir kadındır."⁶⁶ demiştir.

Bazı tasvirlerle göre Ba'l, altundan yapılmış bir kadın heykeli olup gözbebekleri yakuttan yapılmış, başına da inci ve cevherlerle süslü taç konulduğu belirtilmiştir.⁶⁷ Ayrıca yirmi arşın boyunda altundan ve dört yüzlü bir put olduğu da söylenilmektedir.⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de ise İlyâs ve Ba'l inancı hakkında iki yerde bahsedilir. Buna göre, Sâffat 37/ 123-126. ayetlerde, "İlyâs da elçilerimizden biriydi. O kavmine şöyle demişti: "Allah'tan hiç mi korkmaz, sakınmazsınız?! Siz o mükemmel yaratıcıyı, sizin ve gelip geçmiş atalarınızın Rabb'i olan Allah'ı bırakıp Ba'l'e tapıyorsunuz, öyle mi?!" şeklinde ifadeler yer alır ve onun salih kullardan olduğu ve mükafatlandırılacağı vurgulanır. En'am 6/85. ayette ise "Biz Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyâs'ı da vahiy ve peygamberliğe mazhar kıldık. Bunların hepsi faziletli şahsiyetlerdi." buyrulur. Kur'an'da İlyâs peygambere dair fazla bilgi

⁵⁹ Ahab, Samarya/Samiriye'nin kurucusu olan Omri'nin oğludur ve İsrail'in Asurlularla çatışan ilk kralıdır. J. F. Mcc, "Ahab", *The Jewish Encyclopedia*, (London: Funk and Wagnalls, 1901), I: 280.

⁶⁰ I. Krallar, 16/29-34.

⁶¹ I. Krallar, 17-18, 18/16-40, 19/18, 22/53.

⁶² İbrahim'in geldiği topraklara Kenan denmektedir. Batı Samileri diye adlandırılan bu halkın, çok sayıda tanrısı vardır. Ba'l de fırtına ve yağmur tanrısıdır. O, yaşamın ve bereketin tanrısıdır. Çığ, *İbrahim Peygamber*, 104, 129-130; Baki Adam'ın naklettiğine göre, Ba'l aslında bir Ugarit tanrısıdır. Baki Adam, "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXVII (1997): 353.

⁶³ D. B. Macdonald, "Ba'l", *İA*, (İstanbul: MEB, 1979), II: 161.

⁶⁴ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I: 90; Örs, *Musa ve Yahudilik*, 372.

⁶⁵ Wensinck, "İlyâs", *İA*, V/2: 975.

⁶⁶ Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, (Cize: Dâru Hicr, 1998), II: 272.

⁶⁷ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II: 136.

⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI: 457.

yer almamakta buna mukabil Yahudi ve Hıristiyan kültüründe onun hakkında çeşitli anlatılar bulunmaktadır. İslami gelenek ise söz konusu bu anlatılardan etkilenmiş görünmektedir.

3. Yahudi Kıssaları ve Mucizeleri Bağlamında İlyâs

Kıssa kelimesi Arapça *k-s-s* kökünden türemiştir ve sözlükte “haber vermek, nakletmek, iz takip etmek” gibi anlamlar taşımaktadır.⁶⁹ Terim olarak Kur’an’ın geçmiş peygamberler ve toplumlarla ilgili ibretlik anlatıları ifade etmektedir.⁷⁰ Kıssalar bağlamında bir diğer önemli konu da mucize kavramıdır. Bilindiği gibi, kutsal kitaplarda birçok kıssada harikulade hadiseden bahsedilmektedir. Geleneksel telakkiye göre söz konusu olaylar peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş elçiler olduğunu kanıtlayan birer mucizedir. Mucize kelimesi, “Allah tarafından yaratılan, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu göstermeyi amaçlayan ve nitelikleri bakımından insanları benzerini getirmekten aciz bırakan olağanüstü hadise”⁷¹ olarak tanımlanmaktadır. Kur’an’da İlyâs peygambere atfedilen mucize bulunmamaktadır ama Eski Ahit’te bir takım olağanüstü anlatılar mevcuttur. Bazı kaynaklarda İlyâs’ın insanların önünde Musa ve çöl neslini getirmesi, Karun’u ve ona eşlik edenleri yeryüzünden çıkarmaya zorlaması, Yusuf’un oğlu Mesih’i diriltmesi, İnsanlara tapınağın üç gizemli, kayıp ve kutsal kaplarını göstermesi, Tanrı’dan aldığı kraliyet esasını göstermesi, saman gibi dağları ezmesi, büyük sırrı ortaya çıkarması şeklinde yedi mucize göstereceği söylenmiştir. Mesih’in emrinde, İlyas borazanı çalacak ve ilk olarak büyük patlama ışığı ortaya çıkacaktır. İkincide ölümler doğacak ve üçüncüde kutsal kraliyet ortaya çıkacaktır. Mesianik devir boyunca İlyâs sekiz hükümdardan biri olacak ve hatta son günde bile görevinden vazgeçmeyecektir. Cehennemde olan kötüler için Tanrı’nın merhametine yalvaracak olan İlyâs görevini tamamlayacaktır. Günahkâr babaları cennetteki çocuklarına kavuşturacak, Tanrı’nın emriyle Samael’i (Şeytan) öldürecek ve böylece tüm kötülüğü yok edecektir.⁷²

Aşağıda İlyâs peygamberin Ürdün’de gerçekleşen⁷³ mucizeleri Tanah’taki sıra gözetilerek ele alınacaktır.

a. Kuraklık ve Yağmur

İlyâs halkın Ba’l putuna tapması üzerine insanları Allah’ın emirlerine/Tevrat’ın buyruklarına davet etmiş ve fakat halkı iman etmemiştir. Bu sebeple kuraklık hadisesi vaki olmuştur. İlyâs’ın elinde gerçekleşen kuraklık ve sonrası görülen yağmur hadisesi Kitâb-ı Mukaddes’te I.Krallar 17/1-7’de anlatılır. Buna göre I. Krallar 17/1. pasajda geçen, “Hizmet ettiğim İsrail’in Tanrısı yaşayan Rabb’in adıyla derim ki, ben söylemedikçe önümüzdeki yıllarda ne yağmur yağacak, ne de çiy düşecek.” ifadesi üzerine kuraklık mucizesi

⁶⁹ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'l-Marife, 2005), 405.

⁷⁰ Mennâ Halil el-Kattân, *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 306.

⁷¹ Halil İbrahim Bulut, “Mücize”, *DİA*, (İstanbul: TDV, 2005), XXX: 350.

⁷² G., “Elijah”, *The Jewish Encyclopedia*, V: 127.

⁷³ Samuel M. Segal, *Elijah A Study in Jewish Folklore*, (New York: Behrman’s Jewish Book House, 1935), 28.

gerçekleşmiştir.⁷⁴ Yakub'un Mektubu 5/17-18. ayetler de "İlyâs'da tıpkı bizim gibi insandı. Yağmur yağmaması için gayretle dua etti; üç yıl altı ay ülkeye yağmur yağmadı. Yeniden dua etti gök yağmurunu toprak da ürününü verdi."⁷⁵ ifadeleri yer alır. Bu mucize felaket mucizesi şeklinde gerçekleşse de kendisi de bu durumdan etkilenmiştir. Nitekim İlyâs Rabb'in belirttiği yere Kerit vadisine yerleşmiş ve su içerek kargaların getirdikleri yiyeceklerle beslenmek zorunda kalmıştır.⁷⁶ Agadik eserlere göre kuraklığın sebebi olarak yağmur eksikliğinin peygamber tarafından bilinçli olarak dayatıldığı ve İlyâs'ın Tanrı'dan daha katı ve cezalandırıcı olduğu düşünülmektedir.⁷⁷ Bu anlatılar İlyâs'ın olağanüstülüğü ve seçilmişliğin göstergesi olarak değer bulsa da bazı müelliflerce kabul edilmemiştir. Mesela R. Ada b. Manyomi'ye göre İlyâs kargaların getirdikleri yiyeceklerle değil, Oreb ve Zeeb adlı iki kişinin getirdiği yiyeceklerle beslenmiştir. Ne var ki bu görüş daha sonra taraf bulmamıştır.⁷⁸ R. Jehudah ise İlyâs'ın Ahab'ın mutfağından beslendiğini söylemektedir.⁷⁹ İlyâs peygamber diğer bazı anlatılarda ise kargalar tarafından değil, melekler tarafından beslenmiştir. Buna göre Ahab İlyâs'ın Ba'l'in dört yüz elli peygamberini nasıl kılıçtan geçirdiğini İzebel'e anlatması sonucu İzebel hırslanmış ve aynısını hatta daha kötüsünü İlyâs'a yapacağına dair haber göndermiştir. Bu tehdit nedeniyle can korkusuna kapılan İlyâs Yahuda'nın Beerşeva kentine kaçmıştır. Kaçışı sırasında retem çalısının altında dua eden İlyâs, "Ya Rabb yeter artık canımı al, ben atalarımın daha iyi değilim" demiş ve uykuya dalmıştır. Melek tarafından İlyâs'ın yanı başına bir testi su ve ekmek bırakılmıştır. Bu hadisenin ardından İlyâs kırk gün kırk gece Tanrı Dağı Horeb'e kadar yürümüştür.⁸⁰

Sıkıntılı zamanlarda oluşan yardım mucizesi İlyâs peygamberde olduğu gibi diğer peygamberlerde de görülmüştür. Bu tarz mucizeler bazı müellifler tarafından soyut olarak yorumlanmıştır. Şöyle ki uyku esnasında görülen ekmek ruhî bir kuvvet anlamına gelir. Nitekim bu hadisenin ardından İlyâs Allah'tan vahiy ile desteklenecektir.⁸¹

b. Göklerden Ateş Yağması

İlyâs peygamber döneminde halk Ba'l adlı sözde tanrıya inanmıştır. Peygamberliğini mucizelerle kanıtlama yoluna giden İlyâs, halkı Karmel Dağı'na davet etmiştir. Hatta İlyâs Karmel Dağı'nda bütün İsrail halkı, İzebel'in sofrasında yiyip içen Ba'l'in dört yüz elli peygamberi ve tanrıça Aşera'nın dört yüz peygamberini huzuruna çağırıp düelloya davet etmiştir. İlyâs I. Krallar 18/21 de geçen şekliyle, "Eğer Rabb Tanrıysa onu izleyin yok eğer Ba'l Tanrıysa onun ardınca gidin." diyerek toplanan halka iki boğa getirmelerini kesilen boğaların altına ateşin yakılmamasını emretmiştir. Kendilerine verilen boğayı alıp hazırlayan Ba'l'in peygamberleri sabahtan öğlene kadar, "Ey Ba'l, bize karşılık ver!" diye yalvarıp

⁷⁴ Shaver, *The Prophet Elijah In The Literature Of The Second Temple Period*, 42-44.

⁷⁵ Yıllarca süren kuraklık İlyâs'ın Karmel dağına yeniden çıktığında nihayete ermiştir. I. Krallar 18/41-46.

⁷⁶ Segal, *Elijah A Study in Jewish Folklore*, 27.

⁷⁷ Wiener, *The Prophet Elijah*, 47.

⁷⁸ Caspi-Sokol, *The Legend of Elijah*, 4; İlyâs'ın kargalar tarafından beslendiği ile ilgili, Wiener, *The Prophet Elijah*, 46; G. "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, V: 122; T. K. Cheyne-J. Sutherland Black, *Encyclopedia Biblica a Dictionary of The Bible*, (New York: Macmillan Company, 1903), II: 1271.

⁷⁹ Michael L. Rodkinson, *New Edition of the Babylonian Talmud*, (Boston: The Talmud Society, 1918), VII-VIII: 385.

⁸⁰ I. Krallar 19/1-9.

⁸¹ Caspi-Sokol, *The Legend of Elijah*, 8.

yakarmalarına ve sunağın çevresinde zıplayıp oynamalarına rağmen ne herhangi bir ses ne de bir karşılık alabilmişlerdir. Bu durum karşısında İlyâs, “Bağırın, yüksek sesle bağırın! O tanrıymış. Belki dalgındır, ya da heladadır, belki de yolculuk yapıyordur! Yahut uyuyordur da uyandırmak gerekir!” şeklinde alay etmiştir. Böylece yüksek sesle bağırın adetleri uyarınca, kılıç ve mızraklarla kanlarını akıtıncaya dek kendi kendilerini yaralayan halka ne bir ses, ne ilgi, ne de bir karşılık Ba’l’den gelmiştir.⁸² İlyâs Rabb’in yıkılan sunağını onarmaya başlamış, on iki taş almış ve bu taşlarla Rabb’in adına bir sunak yaptırmıştır. Çevresine de bir hendek kazarak sunağın üzerine odunları dizmiş kendisine ait olan boğayı parça parça kesip odunların üzerine yerleştirmiştir. “Dört küp su doldurup yakmalık sunuyla odunların üzerine dökün” diyerek bu işlemi üç kez yaptırmıştır. Dökülen su sunağın çevresini doldurmuştur. Akşam sunusunun sunulacağı saatte, İlyâs sunağa yaklaşıp dua etmiştir. O anda gökten Rabb’in ateşi düşmüş, düşen ateş yakmalık sunuyu, odunları, taşları ve toprağı yakıp hendekteki suyu kurutmuştur olayları gören halk yüz üstü kapanarak “Rabb Tanrı’dır!” demişlerdir. İlyâs, “Ba’l’in peygamberlerini yakalayın, hiçbirini kaçırmayın” diye onlara buyruk vermiş peygamberler yakalanmış, İlyâs onları Kışon Vadisi’ne götürüp orada öldürmüştür.⁸³

c. İlyâs’ın Hastaları İyileştirmesi

İlyâs’ın önemli mucizelerinden bir diğeri Sayda yakınlarında bulunan ve Sarefat kentinde yaşayan pagan⁸⁴ ve dul olan kadınla arasında geçen hadisedir. Hatta bu hadiseyle İlyâs ölüleri diriltme konusunda özel imtiyaza sahiptir,⁸⁵ denilebilir. Buna göre Tanah I. Krallar, 17/8-24’te bahsi geçen bu hadiseye göre; Tanrı’dan hemen kalkıp Sarefat kentine yerleşmesi yönünde vahiy alan İlyâs, bu emir üzerine Sarefat’a gitmiştir. İlyas, burada oğluyula birlikte yaşayan bir kadının evinde misafir olmuştur. Ancak İlyas evinde misafir olduğu bu kadının ağır bir hastalığa yakalanan ve sonunda ölen oğlunu, Rabb’e içten yakarıp dua ederek yeniden hayata döndermiştir.⁸⁶ Ayrıca yoksul bir hayat süren bu aileye bundan böyle yiyeceklerinin tükenmeyeceği müjdesini vermiştir. Tüm bu olanlardan sonra pagan kadın, İlyâs’ın gerçekten Tanrı adamı olduğuna ve söylediği sözün Rabb’in sözü olduğuna inanmıştır.⁸⁷

İlyâs’ın Sarefatlı dul kadına gönderilmesi daha sonra İsa tarafından da vurgulanmıştır.⁸⁸ Ayrıca İlyâs’ın ölüleri diriltmesi mucizesi Hz. İsa’nın ölüleri diriltmesini anımsatır.⁸⁹

⁸² G., “Elijah”, *The Jewish Encyclopedia*, V: 121; I. Krallar 18/16-40.

⁸³ I. Krallar 18/33-40; Cheyne-Black, *Encyclopedia Biblica*, II: 1271.

⁸⁴ Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 47.

⁸⁵ Moses Aberbach, “Elijah [In The Aggadah]”, *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, (Amerika: Thomson Gale, 2007), VI: 334.

⁸⁶ Bu hadiseye benzer Elişa peygamberin Şunem’li kadının oğlunu iyileştirmesi için ayrıca bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bereşit*, çev. ve düzenleyen. Moşe Farsi, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2010), I: 455-457.

⁸⁷ I. Krallar 17/8-24; Segal, *Elijah A Study in Jewish Folklore*, 29; Cheyne-Black, *Encyclopedia Biblica*, II: 1271.

⁸⁸ Luka 4/ 25- 26.

⁸⁹ I. Krallar 17/20-23; II. Krallar 13/21; Matta 9/23-25; Markos 5/41-42; Luka 8/49-56; Yuhanna 11/38-44; Âl-i İmrân 3/49; Mâide 5/110.

d. İlyâs'ın Gaybden Haber Vermesi

İlyâs'ın mucizeleri arasında kendisiyle mücadele eden Kral Ahab ve karısı için ilerde meydana gelecek hadiseleri daha önceden bildirmesi yer alır. Buna göre Kral Ahab, Navot adındaki birinin bağıni eşinin planıyla gasp etmesi üzerine bu durumun tanrı tarafından kendisine haber verilmesi ile İlyâs peygamber, kral Ahab ve eşi İzebel'in Navot'un öldürüldüğü yerde öleceklerini ve köpekler tarafından yeneceğini haber vermiştir.⁹⁰ Gerçekten Ahab, Ramotgilead'da savaş esnasında ölmüştür⁹¹ ve yine İlyâs'ın haber verdiği şekliyle İzebel de ölmüştür.⁹² Ahab'ın oğlu ve yeni kral olan Ahazyia da İlyâs'a karşı düşmanca davranmıştır ve o da İlyâs'ın önceden bildirdiği şekilde öterek cezasını bulmuştur.⁹³

İlyâs'ın gaybî haberlerinden bir diğeri ise kral Yehoram'ın başına gelecekleri haber vermesidir. Burada Yehoram'ın krallığı döneminde İlyâs peygamberden aldığı mektuptan söz edilmektedir. Bu mektuba göre İlyâs, Yehoram'ın, İsrail krallarının yolunu izlemesiyle Rab'bin halkını, oğullarını, karılarını ve kendisinin olan her şeyi büyük bir yıkımla vuracağını ve korkunç bir bağırsak hastalığına yakalanacağını belirtir. Gerçekten de sonrasında Rabb Yehoram'ı iyileşmez bir bağırsak hastalığıyla cezalandırmış ve hastalık yüzünden bağırsakları dışarı dökülmüştür.⁹⁴

e. İlyâs'ın Şeria Irmağı'nı İkiye Bölmesi

Eski Ahit'e göre bu hadise İlyâs'ın göklere çıkmadan evvel Elişia ile beraberken vuku bulmuştur. II. Krallar 2/1-18 de yer alan anlatı özetle şöyledir: "Rabb İlyâs'ı kasırgayla göklere çıkarmadan önce, İlyâs ile Elişia Gilgal'den ayrılıp yola çıkar. Rab İlyâs'ı önce Beytel'e sonra Eriha'ya daha sonra da Şeria Irmağı kıyısına gönderir. Bu yolculuklar sırasında İlyâs Elişia'ya kalmasını rica etse de Elişia kabul etmeyip İlyâs'ın peşinden gelir. İlyâs ile Elişia Şeria Irmağı'nın kıyısına gelir ve durur. İlyâs cüppesini dürüp sulara vurunca, sular ikiye ayrılır. Elişia ile İlyâs kuru toprağın üzerinden yürüyerek karşıya geçerler. Karşı yakaya geçtikten sonra İlyâs Elişia ile konuşurken ansızın ateşten bir atlı araba görünür, onları birbirinden ayırır. İlyâs kasırgayla göklere alınır. Olanları gören Elişia şöyle bağırir: 'Baba, baba'⁹⁵, İsrail'in arabası ve atlıları!' İlyâs'ı bir daha göremeyen Elişia giysilerini yırtıp paramparça eder. Sonra İlyâs'ın üzerinden düşen cüppeyi alıp geri döner ve Şeria Irmağı'nın kıyısında durur. İlyâs'ı bir daha göremeyen Elişia sonra İlyâs'ın üzerinden düşen cüppeyi alıp geri döner ve Şeria Irmağı'nın kıyısında durur. İlyâs'ın üzerinden düşen cüppeyi sulara vurarak, 'İlyâs'ın tanrısı Rabb nerede?' diye seslenir. Cüppeyi sulara vurunca ırmak ikiye ayrılır ve Elişia karşı yakaya geçer. Erihalı peygamberler karşıdan Elişia'yı görünce, 'İlyâs'ın

⁹⁰ I. Krallar 21/1-24.

⁹¹ I. Krallar 22/29-38.

⁹² II. Krallar 9/36-37.

⁹³ II. Krallar 1/1-17.

⁹⁴ II. Tarihler 21/12-15, 18-19.

⁹⁵ Bir öğretmenin, öğrencisinin "babası" addedilmesinin bir örneği olarak İlyas Peygamber ile onun öğrencisi Peygamber Elyesa arasındaki ilişki nedeniyle, İlyas ateşten bir araba ile göklere yükseldiğinde Elyesa ona "Baba! Baba!" diye seslenmiştir. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim*, çev. ve düzenleyen. Moşe Farsi, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2012), V: 135.

ruhu Elişa'nın üzerinde!' demişler sonra onu karşılamaya giderek önünde yere kapanmışlardır.⁹⁶

f. İlyâs'ın Parmaklarından Su Fışkırması

Kaynaklarda Hz. Musa'nın kayadan su fışkırtması mucizesine⁹⁷ benzer olarak İlyâs'ın parmaklarının arasından su akıtması şeklinde bir mucizesinden söz edilir: " Akşama doğru İlyâs öğrencisi Elişa'yı/Elyesa'yı çağırır ve onun ellerine su döker. Ardından bir mucize gerçekleşir. Sanki çeşmeden akar gibi İlyâs'ın parmaklarından su akmaya başlar. Böylece sunak yeri tamamen su ile dolar."⁹⁸

g. Rabb'in İlyâs'a Görünmesi

Konuyla ilgili Eski Ahit'te, İlyâs'ın halkın Tanrıya kulluk etmemesi, üstelik kendisini de öldürmek istemeleri üzerine dert yakınmasıyla Rab ve İlyâs arasındaki bir diyalog anlatılmaktadır: Rabb, "Burada ne yapıyorsun, İlyâs?" diye sordu. İlyâs, "Her şeye egemen Rabb Tanrı'ya büyük bir istekle kulluk ettim" diye karşılık verdi, "Ama İsrail halkı senin antlaşmanı reddetti, sunaklarını yıktı ve peygamberlerini kılıçtan geçirdi. Yalnız ben kaldım. Beni de öldürmeye çalışıyorlar."Rabb, "Dağa çık ve önümde dur, yanından geçeceğim..." dedi.⁹⁹

Yukarıda bahsi geçen İlyâs peygamberin mucizeleri akla Musa peygamberle ilgili birtakım benzer yönleri (Musa'nın Firavun'dan Medyen'e, İlyâs'ın ise Kraliçe İzebel'den çöle kaçması, Musa'nın Kızıldeniz'i, İlyâs'ın ise Şeria Irmağı'nı ikiye yarması, Musa'nın kavmini Sina Dağı'na, İlyâs'ın ise Karmel Dağı'na toplaması gibi) getirmektedir.¹⁰⁰ İlyâs, hem Rabbinik literatürde hem de Yeni Ahit geleneğinde Musa ile ilişkilendirilmiştir. Hz. Musa İsrailoğulları'nı Mısır esaretinden kurtaran ilk kişidir. İlyâs ise İsrailoğulları'nın gelecek kurtuluşunun başlatıcısıdır.¹⁰¹

Buraya kadar anlatılagelen İlyas Peygamberin mucizelerine yönelik denilebilir ki; İlyas yoğun bir mucize göstermiştir, ama bunların da büyük çoğunluğu toplumun geneli için değil bireyler için yapılmıştır. Dolayısıyla İlyas ve Elyesa peygamberler sadece Yisrael Krallığı çerçevesinde faaliyet göstermişlerdir ve bu krallık, başlarındaki kötü kralların yönlendirmesi altında putperestliğe, büyücülere, falcılara ve benzerlerine, boğazına kadar batmıştır. Bu yüzden İlyas ve Elyesa, halkın ruhunu tekrar canlandırma, Tanrı'nın mevcudiyetini ona hatırlatma ve Tanrı'nın nezaretinin bireysel yaşamın en basit ayrıntısını bile değerlendirdiğini vurgulama ihtiyacı vardır. Böylece onların yaptıkları mucizeler istisnai ve yine o dönemdeki görevlerinin gereksinimlerinden biri olduğu için yapılmıştır.¹⁰²

⁹⁶ II. Krallar 2/1-18.

⁹⁷ Bu hadise Bakara 2/60. ayette *idrib bi-asâke'l-hacer* ibaresiyle anlatılır. Çıkış 17/ 5-7.

⁹⁸ G., "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, V: 123.

⁹⁹ I. Krallar 19/9-11.

¹⁰⁰ Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, 19- 22; Shaver, *The Prophet Elijah In The Literature Of The Second Temple Period*, 59.

¹⁰¹ Aberbach, "Elijah [In The Aggadah]", *Encyclopedia Judaica*, VI: 334.

¹⁰² *Tora ve Aftara, Devarim*, V: 404.

kabilelerinin İlyâs tarafından tekrar tesis edileceğini belirtmektedir.¹¹² Nitekim Yahudilere göre İlyâs, göğe yükseltilmiştir ve ahir zamanda hak ve adaletin savunucusu olarak dünyaya geri gelecektir.¹¹³ Talmud, Midraş ve Ortaçağ din filozofları son kurtuluşun Dâvûd soyundan Mesih ve İlyâs'ın elleriyle olacağı ve sonsuz bir yaşamın başlayacağına hemfikirdirler.¹¹⁴ Böylece Yahudi geleneğinde İlyâs'ın, Mesih'in selefi olarak ortaya çıkararak ikinci bir geliş beklenir.¹¹⁵ Hatta Ortodoks Yahudiler tarafından Fısıh yemeği esnasında Mesih'in habercisi olan İlyâs'ın geleceği umularak evin kapısı açık tutulmaktadır ve yine sünnet törenlerinde İlyâs sandalyesi demirbaş eşyalardan biri olarak görülmektedir. Reformist Yahudiler ise geleneksel Yahudi düşüncesindeki kurtarıcı bir Mesih beklentisini reddetmekte bunun yerine tüm insanlığın durumunun tedrici olarak iyileştirilmesi ve dünyada barışın tesisi manasında Mesihî çağa vurgu yapmaktadır.¹¹⁶ Diğer taraftan İlyâs'ın yeniden gelmesi inancının gereği olarak İlyâs sonrası gelen peygamberler halk nezdinde İlyâs'la ilişkilendirilmişlerdir. Yahudilerden bir kısmının Yahya'nın ve İsa'nın beklenen İlyâs olduğuna inanması bu minvaldedir.¹¹⁷ İlyâs'ın geliş zamanı konusunda ise Musa b. Meymûn (1135-1204) mesihî zamanların Ye'cûc ve Me'cûc (Gog ve Magog) savaşının patlak vermesiyle başlayacağını ve İlyâs'ın Yahudileri kurtuluşa hazırlamak ve doğru yola iletmek amacıyla bu olaylardan önce veya sonra geleceğini bildirir.¹¹⁸

İslami kaynaklarda İlyâs'ın göğe yükselmesine de değinmek gerekir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bilgi yoksa da İsrâiliyyat türünde çeşitli rivayetler vardır. Buna göre Kâ'b el-Ahbâr'dan nakledilen bir rivayette dört peygamber halen sağdır. Bunlardan İlyâs ve Hızır yerde, İdris ve İsa göktedir.¹¹⁹ İbn-i Arabî'ye göre ise Hz. Peygamberin şeriatına bağlı olarak yeryüzünde İdris, İsa, İlyâs ve Hızır bedenleriyle yaşamaktadırlar.¹²⁰ Enes b. Malik'ten nakledilen bir rivayete göre Hızır denizlerde, İlyâs ise karalarda insanlara yardım için görevlendirilmiştir. Benzer bir rivayet de Hasan el-Basri'ye (ö: 110/ 728) izafe edilmiştir.¹²¹ Onlara bu vazifenin bizzat Hz. Peygamber tarafından verildiği de söylenmiştir.¹²² Ancak bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber Hızır'a çölde, İlyâs'a denizde ümmetini himaye vazifesini yüklemiş, Hızır-İlyâs an'anelerine bağlı bazı Anadolu halk inanışları ise İlyâs'ı denizlerin Hızır'ı da karaların hakimi olarak göstermiştir.¹²³

¹¹² Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 161.

¹¹³ Ethem Ruhi Fırlı, "Mesih ve Mehdi İnanç Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXV: (1982), 199.

¹¹⁴ Wiener, *The Prophet Elijah*, 62-68. Ayrıca bkz. *Tora: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Vayikra*, çev. ve düzenleyen. Moşe Farsi, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2010), III: 610.

¹¹⁵ Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, 1; Bazı değerlendirmelere göre İlyâs'ın Yahudilerin ikinci tapınak döneminde Mesih'in müjdecisi olduğu, yaygın ve evrensel olduğu fikri uzaktır. Shaver, *The Prophet Elijah In The Literature Of The Second Temple Period*, 4-5.

¹¹⁶ Mahmut Aydın, *Anahatlarıyla Dinler Tarihi, Tarih, İnanç ve İbadet*, (İstanbul: Ensar Yayınevi, 2011), 299, 308.

¹¹⁷ Yuhanna 1/19-26; Matta 16/14; 17/10-12; Luka 1/17; 9/8; Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 161.

¹¹⁸ Apokaliptik Midraş edebiyatında da aynı düşünceye rastlanılır. Wiener, *The Prophet Elijah*, 61-62, 66; Rodkinson, *New Edition of the Babylonian Talmud*, I: 248.

¹¹⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, II: 274.

¹²⁰ Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: Litera Yayınları, 2014), 11: 47.

¹²¹ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, 78.

¹²² Aydemir, "İlyâs (a.s) Hakkında Bir Araştırma", 31.

¹²³ Boratav, "Hızır", *İA*, 5/1: 465.

Ancak İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) Hızır ve İlyâs'ın hayatta olduğunu ileri süren bütün rivayetlerin uydurma olduğunu belirterek her ikisinin öldüğüne dair çeşitli deliller ileri sürmektedir. Mesela Kur'an'da, "Ey Muhammed! Biz senden önce dünyada hiçbir insana ebedilik vermedik"¹²⁴ buyrulurken, Hz. Peygamber de o anda hayatta olanlardan yüz yıl sonra kimsenin kalmayacağını ifade eden hadisiyle,¹²⁵ hiçbir insanın ölümsüz olmadığına işaret etmiştir.

Âl-i İmrân 3/81. ayette bildirildiğine göre, Allah bütün peygamberlerinden, Hz. Peygamber'e ve dinine yardım etmeleri hususunda söz almıştır. İlyâs da bir peygamber olarak iddia edildiği gibi sağ ise Hz. Peygamber döneminde ona iman etmesi ve son nefesine kadar ömrünü bu uğurda tüketmesi gerekmektedir. Oysaki böyle bir şey tarihen sabit değildir. Hz. Peygamber bir hadisinde, "Allah'a andolsun ki, eğer Musa sağ olsaydı bana uymaktan başka bir şey yapmazdı" buyurmuştur. Hal böyleyken 'İlyâs ölmemiştir' iddiasında bulunmak ayetlere, sahih sünnete ve akla muğayirdir.¹²⁶

İslam âlimlerinin çoğunluğu İlyâs peygamberin öldüğü kanaatindedir. Buna mukabil bazı âlimler karşıt görüş ileri sürmüştür. Kurtubi'nin (ö. 671/1273) naklettiği rivayetler bu görüşü destekler niteliktedir. Kaynaklarda İlyâs peygamberin ebedi hayat sahibi olduğunu ispatlamak için, Peygamberle görüştüğüne dair hadis biçiminde bazı rivayetler nakledilmiştir. Aslında bunların tek bir rivayetin varyantlarından ibaret olduğu görülür. Örneğin Enes b. Malik'e isnat edilen bu rivayetlere göre, Hz. Muhammed bir sefer sırasında dinlenirken İlyâs peygamber onunla görüşüp konuşmuş, hatta birlikte yemek bile yemişlerdir.¹²⁷ Hatta kendisine nispet edilen başka bir habere göre Hz. Peygamber, muhtelif yiyeceklerden bahsettikten sonra kereviz ve yer mantarının İlyâs ve Elyesa'nın yiyecekleri olduğunu ve bu iki nebinin yılda bir kez buluştuklarını, zezem içtiklerini ve bu içmenin kendilerine bir yıl yettiğini ve Cenab-ı Hakk'ın her yüzyılın sonunda gençliklerini tazelediğini bildirmiştir.¹²⁸

Sonuç olarak Hızır konusunda olduğu gibi, İlyâs peygamber konusunda da bizzat Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerle dayanan bir ebedilik telakkisine rastlanılmamaktadır.¹²⁹

5. Yahudi Mistisizminde, Folklorik Literatürde ve Tasavvufi Kaynaklarda İlyâs

İnsanın görünen nesnelere ardındaki gerçeklik, sonsuzluk ve birliğe ulaşma yönündeki ruhî tecrübesi ve bu tecrübeyi ifade eden doktrin mistisizm şeklinde ifade edilir.¹³⁰ Yahudi mistisizminden İlyâs okunduğunda, Aggadik'te İlyâs halkın ruhani liderleri arasında arabulucudur. Yahudi bilgelerinin bazı deneyimlerinde yer almaktadır. İki bilgenin uçuşu ve bir mağarada on iki yıl boyunca kalışları, bu süre zarfında da İlyâs'ın

¹²⁴ Enbiyâ 21/34;

¹²⁵ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII: 162.

¹²⁶ Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", 32-33.

¹²⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye*, II: 274-275; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, VII: 118; Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", 37; Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, 76.

¹²⁸ Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", 31.

¹²⁹ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, 77.

¹³⁰ İlhan Kutluer, "Mistisizm", *DİA*, (İstanbul: TDV, 2005), XXX: 188.

onlara günde iki kez görünmesi ve bilgi vermesi bu minvaldedir.¹³¹ İlyâs Zaddikim efsanelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Moses b. Shem Tov de Leon'a göre, İlyâs insanın yaratılışını destekleyen meleklerle mensuptur. Dolayısıyla İlyas yeniden göğe çıkmadan önce insan olarak yeryüzünde sadece geçici ikamet eden bir melektir. Moses Cordovero, Enoş'un kaderiyle İlyâs'ın yaşamını kıyaslamaktadır. Ona göre her ikisi de münzevi bir yaşam süren kutsal şahsiyetlerdir. Cennette her ikisi Yahudi mistikleri tarafından hayal ötesi bir şekilde tasvir edilir. Enoş'un bedeni ateşte yandığında ve kendisi bir baş melek/metatrona dönüştüğünde İlyâs, bedenen göğe yükselir ve böylece yeryüzünde yeniden ortaya çıkarak dünya ile irtibatını gerektiğinde sürdürmektedir. İlyâs'ın bedeninin topraktan değil yaşam ağacından geldiği söylenmektedir. İlyâs Tanrı'nın emirlerini ve mucizelerini gerçekleştirir. Böylece İlyâs sadece Metatron olarak bilinen Enoş gibi değil, Yahudilerin kaderinde de rol oynar.¹³²

İlyas'ın kişiliği yalnızca tarihi olayların Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlarında, Aggadah'ta, mistisizmde ve Hasidizm'de değil aynı zamanda -ki özellikle büyük ölçüde- Yahudi folkloründe önemli bir bölümü kapsamaktadır. İlyâs ile ilgili geleneksel hikayeler, anekdotlar, şiirler, şarkılar neredeyse sınırsız denilebilir. Şiirsel birçok tasavvurlarda İlyâs'ın imaları görülmektedir. Özellikle de yağmur duaları bunlardan biridir. Benzer şekilde Kefaret Günü öncesi günlük ve haftalık tövbe duaları İlyâs'ın Karmel Dağı'ndaki duasının referansı ile tekrarlanır. Kefaret Günü sona erdiğinde Yahudi halkı yirmi dört saat süren oruç tuttuktan sonra örtünüp yedi kez toplu halde; "Kapı kapandığı an bize kapıyı aç." şeklinde kapanış duası yaparlar. Diğer yandan özellikle Şabat sonu da İlyâs'ın izleri belirir. Resmi ayinlerini takiben havdalah (Şabat bitimindeki tören) öncesi ve sonrası birçok Yahudi evinde 'İlyâs Şarkıları' söylenir. Bu şarkıların nakaratı 'Gilad'dan Tişbeli İlyâs/ Yakında bize Davud'un oğlu Mesih'le gelebilir.' şeklindedir. İlyâs'ın kutsal mucizelerine tahsis edilmiş pek çok ayet geleneksel dua kitaplarının tümünde yer almaktadır. Aynı zamanda İlyâs'ın bir rüyada görünmesi iyi şanslar ifade ettiğine ve yakında çıkacağını vaad ettiğine işaret sayılmaktadır. Özel yerler de, çoğunlukla sinagoglar ve mağaralar, ağırlıklı olarak İsrail topraklarında ve Yakın Doğu'da İlyâs'a ithaf edilmiştir. Onun kutsal faaliyetlerinin resimleri dua kitaplarında ve özellikle de Fısıh bayramı ayinlerinde yer alır. Önemli Yahudi liderleri için İlyâs'la karşılaşmak, dini rehberlik, manevi bir yüzleşme, ilahi olana yakınlık, kurtuluş olasılığı ve kurtuluş beklentisi anlamına gelmektedir. Talmudik-Aggadik literatürün ve Midraş'ın etkisinde İlyâs, her şeyden önce cennetten gönderilen bir yardımcı, bireyin ruhsal ve maddi sorunlarını giderici ayrıca diasporadaki Yahudi kitlelerinin kurtarıcısı olan bir şahsiyettir. Sayısız halk efsanesi İlyâs'ın ani beklenmedik yardımlarını anlatmaktadır. Buna göre İlyâs ciddi hastalıkları tedavi eder, hayatları tehlikede olan insanları korur, haksız yere mahkûm olanları serbest bırakır, mutlu evlilikler getirir, yoksulları destekler ve rahatlatır, iyi niyetleri, davranışları ödüllendirir. İlyâs çoğunlukla nazik, bilge yaşlı adam gibi mesela

¹³¹ Wiener, *Prophet Elijah in The Development*, 78-81.

¹³² Samuel Abba Horodezky, "Elijah [In Mysticism]", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, (Amerika: Thomson Gale, 2007), VI: 334.

bir dilenci veya sıradan bir köylü gibi görünmüştür. Sık sık mucizeler gerçekleştirmiştir. Zaman ve uzay onun emri altındadır, böylece her an yardıma koşar ve asla yardımlarında geç kalmamaktadır. İlyâs zaman zaman Fısıh gecesi bilinmeyen yaşlı bir adam şeklinde evlerin açık bırakılan kapısından girer ve aile masasına oturur. Burada şunu belirtmek gerekir ki İlyâs hakkındaki anlatılagelen hikâye ve bilgiler daha çok Aggadik literatüründeki İlyâs algısının görüşüne göre kalıplaşmıştır. Diğer yandan İlyâs öyle bir şahsiyettir ki Ester Kitabı'nda İranlı Yahudilerin kurtarılması dahi Aggadistler tarafından onun gizemli faaliyetlerine atfedilmiştir. Dolayısıyla folklorik literatür İlyâs hakkında başarılı çok sayıda hikâye içermektedir. İnsanlar onun adına tahsis edilmiş birçok özel yerde ibadet etmekte, onun adını taşıyan mağara önlerinde özellikle ruhsal yönden hastaları İlyâs'ın gelip iyileştireceğine inandıkları için gecelemektedirler.¹³³

Bazı yazarlar tarafından İlyâs karakterinin aynı zamanda Yunan Tanrısı Hermes ile de benzer bir rol oynadığı söylenmiştir. Mesela Wiener Jungian'ın İlyâs çalışması Tanrı Hermes ile bu peygamberin ortak yönleri olduğunu not etmektedir. Diğer yandan Ben-Amos bu ikisinin tarihsel bağlantısı olabileceğini ifade etmiştir. İlyâs ve Hermes zaman zaman şekil değiştiren ve kurtarıcı bir figürdür. Ancak bu ikisi arasında yapılan kıyaslama noktasında Rabbinik kaynaklarda açık ve net bir bilgi yoktur. İlyâs'ın ortaya çıkışıyla ilgili efsaneler, toplumlara sözlü kültürle aktarılmıştır. Rabbinik metinler bu tür efsaneleri bir çalışma konusu olarak tanımamış veya ayrı bir tür olarak adlandırmamıştır.¹³⁴

Yahudi geleneğinde İlyas'ın zikrettiğimiz tüm bu vasıfları tasavvuf çevresinde Hızır'ı akla getirmektedir. Çünkü Hızır'ın İslami kaynaklarda bahsi geçen özellikleri ile İlyâs'ın arasında benzerliklerin mevcut olduğu yine de ikisinin ayrı ayrı kişiler olarak algılandığı görülmektedir. Buna göre, öncelikle Hızır, Kur'an-ı Kerim'de ilahi rahmet ve sırların bilgisine sahip olan bilge kul olarak geçmektedir. Tasavvufi kaynaklarda ona elinin son derece açık olması, insanlara para ve mal yardımında bulunması, her beş yüzyılda bir vücut organlarının yenilenmesi, hastalandığı zaman kendi kendini tedavi etmesi, ara sıra insanlar arasına karışması ancak insanların onu bilmemesi, bedevi kılığında dolaşması, aniden ortaya çıkması, ölü insanları diriltme kabiliyetine sahip olması gibi vasıflar izafe edilmektedir. Bunun yanında tasavvufi telakkilerde Hızır'ın mistik yola kılavuzluk etme ve mürşitlik gibi işlevi de bulunmaktadır. Bu işlevin kökeni ise Kur'an-ı Kerim'deki Hızır ve Musa arasında geçen hadiseye dayandırılmaktadır. Buna göre Hızır vaktiyle Allah'ın kendine bildirmesiyle nasıl Musa'ya irşad ettiyse, kıyamete kadar da bazı insanları irşad etmeye devam edecektir. Bu sebeple Hızır, bütün mutasavvıflar tarafından en büyük manevi mürşit olarak kabul edilmiştir. İlyâs'a gelince, Hızır'ın bu sayılan niteliklerinin farklı şekillerde de olsa Yahudilik ve Hıristiyanlıkta İlyâs tarafından yerine getirildiği görülmüştür. İlyâs'ın da tıpkı Hızır gibi zaman zaman insanlara görünüp (Yahudi mistikleri kendilerine İlyâs'ın

¹³³ Wiener, *Prophet Elijah in The Development*, 132-141; Noy, "Elijah [In Jewish Folklore]", *Encyclopaedia Judaica*, 335.

¹³⁴ Kristen H. Lindbeck, *Elijah and the Rabbis Story and Theology*, (New York: Columbia University Press, 2010), 33, 75-76.

göründüğünü ve gizli hikmetleri bildirdiğini söyledikleri görülmüştür) ilahi hikmetleri bildireceği ve kıyamete kadar da bu işlevinin devam edeceği kabul görmüştür.¹³⁵

İslâmî kaynaklarda belirtildiğine göre Hızır ve İlyâs her yıl Ramazan ayında Beytül-Makdis'te oruç tutarlar. Aynı şekilde her yıl hacca giderek zemzem suyundan içerler. Bu su onların yıllık su ihtiyaçları için yeterlidir. Ayrıca onların her sene Arafat'ta buluştuklarını ifade eden hadis de nakledilir.¹³⁶ Bir başka rivayete göre ise Hızır ve İlyâs yılda bir defa değil her gece Zül-Karneyn'in Ye'cuc ve Me'cuc kavimleri arasına inşa ettiği duvarın dibinde buluşurlar. Hadis şeklindeki daha değişik bir rivayet de şudur: Hızır ve İlyâs her yıl belli mevsimde bir araya geldiklerinde, birbirlerinin başını traş edip dua okuyarak ayrılırlar.¹³⁷

Halk inançlarında ise İlyâs hakkındaki bilgiler ve uygulamalar birçok yönden farklılık arz etmektedir. Çünkü halk inanışlarında İlyâs daha çok nebi¹³⁸ olarak kabul edilen Hızır ile anılmaktadır. Umumiyetle 6 Mayıs günü kutlanan ve halk takviminde yazın başlangıcı olarak kabul edilen Hızirellez Günü (Hızır ile İlyâs'ın buluştuğu gün) ile ilgili inanışlar ve adetler Hızır'ın özellikle insanlara servet, bereket ve kainata yeniden hayat bahşeden kudretine bağlanmıştır. Ancak ne var ki insanın bu kudreti kendi yararı için kullandığı sihrî ameliyelerin hemen hepsi İlyâs atlanarak Hızır'la ilgili gösterilmiştir. Hızirellez günü hakkında, Hızır için olduğu gibi Hızirellezin köken ve mahiyeti konusunda tek bir köken veya kaynağın değil pek çok köken ve kaynağın, kültürün katkısı olduğu kabul edilmiştir. Nitekim ilkçağlara bakıldığında Mezopotamya, Anadolu, İran, Yunanistan, Doğu Akdeniz çevresi memleketlerinde bazı tanrılar adına bahar ya da yazın gelişiyile ilgili bazı ayin ve merasimlerin yapıldığı gözlenmiştir. Bu merasimlerde yapılan uygulamalarda Hızır'a atfedilen bereket ve kainata yeniden hayat bahşi kudretinin, bahar ve bereket tanrılarının vasıfları ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Bu kabilden olarak Hızır'ın o gece dokunduğu, bastığı nebatlar, ağaçlar veya otlar ve onun ölmezlik vasfını sağlayan unsur (hayat suyu) ile ilgisi olduğu sanılan sular vasıtasıyla sıhhat, servet, bereket, kısmet (izdivaçta, ticarete vb.) temin etmek, kötülükleri zararlı kuvvetleri bertaraf etmek, zararsız hale sokmak maksadıyla halk arasında ritüel bir karakter gösteren bir takım hareketler yapıla gelmiştir.¹³⁹ Buna göre 5 Mayıs günü temizlik yapıp yiyecek ve içecek hazırlama gibi işlerle başlayan Hızirellezle ilgili birtakım adet ve görenekler uygulanmaktadır. Mesela Hızirellez günü kır çiçeklerinin kaynatılarak suyundan içilmesinin hastalıklara şifa vereceği, genellikle Hızirellez gecesi Hızır'ın yeryüzünde dolaştığı ve dokunduğu şeylere bereket getirdiği inancı çok yaygın olduğundan o gece evlerdeki yiyecek ve içeceklerin ağzının açık bırakılması, dileklerin bir kağıda yazılarak gül ağaçlarının dibine konulması bu uygulamalara örneklerden sadece birkaçıdır.¹⁴⁰

¹³⁵ Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, 89, 91-94, 102.

¹³⁶ Bu gibi rivayetlerin sahih olmadığı belirtilir. İbn Kesir, *el Bidâye*, II: 274.

¹³⁷ Boratav, "Hızır", *İA*, 5/1: 465.

¹³⁸ Hızır'ın, Hızır aleyhisselam, Hızır nebi, Hızır peygamber şeklinde anılması bu kabildendir. Boratav, "Hızır", *İA*, 5/1: 462.

¹³⁹ Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, 145-146; Boratav, "Hızır", *İA*, 463, 470.

¹⁴⁰ Ahmet Yaşar Ocak, "Hızirellez", *DİA*, (İstanbul: TDV, 1998), XVII: 314.

Halk arasında Hızır, Hızır-İlyâs ve İlyâs inancının önemi nedeniyle çeşitli memleketlerde onların adına makamlar/yerler ayrıldığı da bilinmektedir. Bu makamlar genellikle Kur'an-ı Kerim'deki kıssada anlatılan olayların geçtiğine inanılan yerler, Hızır'ın içtiği hayat kaynağını temsil eden kaynak veya göller, Hızır'ın insanlara görüldüğü düşünülen yerler ya da Hızır ile İlyâs'ın bulunduğu kabul edilen makamlardır. Yakut el-Hamevi, İbn Battuta, Evliya Çelebi gibi bazı klasik İslam coğrafyacı ve seyyahları eserlerinde bu makamlardan söz etmişlerdir. Bunun yanında Hasluck, Massignon, Friedlaender ve Wensinck gibi bazı bilim adamları da gördükleri bazı Müslüman memleketlerinde bu türden onlara ayrılan çeşitli makamlar saptamışlardır. Ancak sadece İlyâs'a ayrılan makamları konumuz açısından zikretmeyi uygun bulmaktayız. Buna göre İlyâs'a ait tek bir makamdan sadece Evliya Çelebi söz etmiştir. Bu makam Kudüs yakınlarında bulunmakta olup 'Mühr-ü İlyâs' veya 'Makam-ı Hazreti İlyâs' ismini taşımaktadır. Rivayete göre, İlyâs buradaki bir kaya üstünde ibadet etmiş olup başının ve dizlerinin izleri çıkmıştır. Ayrıca çelik üzerinde bir mührü de olduğundan Mühr-ü İlyâs denilmiştir. Anadolu'da ise İlyâs'la ilgili olarak yine sadece Evliya Çelebi'nin, Bingöl'de bulunduğunu söylediği İlyâs Gölü mevcuttur. Bunlar dışında İlyâs'a tahsis edilen makamlar Hızır'a tahsis edilen makamlar kadar değildir. Kısaca tasavvufta Hızır ve İlyâs'ın ebedi hayatta olduğu, aynı işlevlere sahip olduğu görülse de tasavvufun ana yönteminde irşad müessesesine doğrudan doğruya Hızır'ın şahsiyetinin uygun düştüğü, İlyâs'ın ise bunun dışında tutulduğu anlaşılmaktadır. Dahası İlyâs'ın gerçekte Hızır'dan başkası olmadığı ancak tasavvufta Hızır isminin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.¹⁴¹

SONUÇ

Bilindiği üzere insanlık tarihi boyunca yeryüzünde daima Tanrı adına bir uyarıcı, insanlık için Tanrı'nın ihtiyaç gördüğü zaman ve durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ancak bu uyarıcılar zaman zaman insanların tepkisine maruz kalmış yahut da zorlu bir mücadele vererek ölüm tehlikesi ile yüz yüze gelmişlerdir. Nitekim Krallar kitabında bahsi geçen İlyâs peygamber de böyle bir durumla karşılaşan ve Tanrı Yahve adına nübüvvet görevini ifa eden peygamberlerden biridir. Dolayısıyla İlyas tarihi bir şahsiyettir. Ancak modern dönemdeki bazı Batılı araştırmalarda İlyas'ın tarihî değil, mitolojik bir figür olduğu yönünde iddialar ileri sürülmüştür. Bu iddiaların önemli gerekçelerinden biri, İlyas peygamberle ilgili birçok anlatının efsanevi motiflerle bezeli olması, dolayısıyla İlyas'ın mitolojik bir kahraman gibi tasvir edilip konumlandırılmasıdır.

İlyas peygamberin vasıfları ve temel mesajları onun yaşadığı dönemde önemli bir kült niteliğindeki Ba'l inancının büyük fırtına tanrısı Ba'l arasında sıkı bir bağlantı vardır. Bu paganist tanrı anlayışının hâkim olduğu coğrafyada İlyâs'ın Tanrı Yahve adına mücadelesinin çetin olması kaçınılmazdır. Ba'l'e karşı Tanrı Yahve'ye inanmayı tebliğ eden İlyâs daima onun adına konuşan, onun gücüyle donatılmış bir haberci, araç ve savaşçıdır.

¹⁴¹ Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, 129-136.

İlyâs ile ilgili anlatıların birçoğunda da onun Hz. Musa ile benzerlikleri vurgulanır. Canlarının tehlikede olması sonucu kaçışları ve bu kaçış sırasında birtakım mucizelerle desteklenişleri, ilâhî ve beşerî âlemler arasında arabuluculuk yapmaları, iki peygamber arasındaki benzerlikler arasında yer alır. Aynı şekilde İlyâs'ın mesihi özellikleri ve ölü diriltmesi de İsa peygamberle arasındaki benzerliği vurgular niteliktedir.

Krallar kitabındaki bazı pasajlardan anlaşılmaktadır ki İlyâs'ın mucizevi bir şahsiyet oluşu ve Musa ile İsa gibi peygamberlere benzemesi onun birbirini tamamlayan niteliğini ortaya koymaktadır ve bu nitelik ileride Yahudi kültüründe İlyâs geleneğini oluşturacaktır. Bu geleneksel inanca göre İlyâs Tanrı'nın onurunu yüceltmek için değil, onun öfkesinin dağılmasına hizmet edecek eylemlerde bulunmak ve İsrail'in daha fazla kefarete ödemesini önlemeye yardımcı olmak için bu ulvi görevde var olmaktadır. Bu amaç uğruna Tanrı halkını teşuvaya (tövbe) çağırılmaktadır. Bu sebeple İlyâs, İsrail halkı için son umuttur, beklenen kurtarıcıdır ve böylece Yahudi inancında kıyamet gününün belirleyici figürü olarak büyük bir önem arz etmektedir.

İslam kültüründeki İlyas algısı önemli ölçüde Yahudi kaynaklarındaki bilgilere dayanır. Zira Kur'an'da sadece iki yerde İlyas, bir yerde de İlyâsın şeklinde zikredilmesine rağmen tefsir ve kısas-ı enbiya kitaplarında İlyâs'la ilgili çok sayıda bilgi aktarılır ki bu bilgiler önemli ölçüde Yahudi kaynaklıdır. Özellikle halk inancında İlyas ile Hızır arasında özdeşlik kurulur; ancak Kur'an'da ve hadislerde bu özdeşliği doğrulayacak hiçbir atıf yoktur. Halk inancında İlyas ile Hızır'ın aslında aynı kişi olduklarına dair inanç ve anlayış muhtemelen, bu ikisiyle ilgili rivayetlerde birçok ortak tema bulunmasıyla alakalıdır. Ancak şu da var ki gerek Hızır'ın tarihî bir şahsiyet olup olmadığı gerekse onu tarihî bir şahsiyet kabul edenlerce onlarca farklı kişiye atıf yapıldığı, benzer şekilde İlyas'ın da Hıristiyan geleneğinde Hz. Yahya, İslam geleneğinde Hz. İdris'le de irtibatlandırıldığı dikkate alındığında, Hızır-İlyas özdeşleştirmesinin sağlam bir bilgiye değil, rivayetlerdeki bilgi karmaşasının yol açtığı, göğe yükselme gibi birtakım ortak temalar ve motiflerden hareketle farklı şahsiyetleri birbirine benzetme, daha sonra da birbiriyle özdeşleştirme yanılıgına dayandığı söylenebilir. Bu noktada denebilir ki İlyas tarihî bir şahsiyet, Elyesa onun ardılı, Hızır ise birçok farklı peygamberle ilgili anlatılardan seçkiyle oluşturulmuş mitik bir karakterdir.

Kaynaklar

- Aberbach, Moses. "Elijah [In The Aggadah]". *Encyclopedia Judaica*. Ed. Fred Skolnik. VI: 333-334, Amerika: Thomson Gale, 2007.
- Adam, Baki. "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslâm'a Bakışı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXVII* (1997), 333- 358.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fusûsu'l-Hikem*. çev. ve Şerh. Ekrem Demirli. Ankara: Kabalıcı Yayınları, 2008.

- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *Fütûhât-ı Mekkiyye*. Çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayınları, 2014.
- Aydemir, Abdullah. "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma". *İslâm Medeniyeti Mecmuası* V/2 (1401), 27-39.
- Aydın, Mahmut. *Anahatlarıyla Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet*. 2. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Tefsîru'l-Beğavî (Meâlimü't-Tenzîl)*. Nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1995.
- Besalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. I: 90, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2001.
- Boratav, Pertev Nâilî. "Hızır". *İA*. 5/1: 457-471, İstanbul: MEB, 1987.
- Bulut, Halil İbrahim. "Mûcize". *DİA*. XXX: 350-352, İstanbul: TDV, 2005.
- Caspi, Mishaël M.-Sokol, Gerda Neu. *The Legend of Elijah in Judaism, Christianity, Islam and Literature (A Study in Comparative Religion)*. New York: The Edwin Mellen Press, 2009.
- Cevâlikî, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed. *el-Muarreb mine'l-Kelâmi'l-A'cemiyyi 'alâ Hurûfi'l-Mu'cem*. Nşr. F. Abdurrahim. 1. Baskı. Dımaşk: Dar'ul- Kalem, 1990.
- Cheyne, T. K.-Black, J. Sutherland. *Encyclopedia Biblica a Dictionary of The Bible*. New York: Macmillan Company, 1903.
- Colenso, John William. *The Pentateuch and Book of Joshua Critically Examined*. IV. London: Longman, 1863.
- Çelebi, İlyas. "Hızır". *DİA*. XVII: 406-409, İstanbul: TDV, 1998.
- Çığ, Muazzez İlmiye. *İbrahim Peygamber: Sumer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre*. 16. Baskı. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2014.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*. I-III, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2003.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Mesih ve Mehdi İnançları Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXV/1 (1982), 179-214.
- G., L. "Elijah". *The Jewish Encyclopedia*. V: 121- 130, Amerika: Ktav Publishing House, 2008.
- Glover, Neil. "Elijah versus the Narrative of Elijah: The Contest between the Prophet and the Word". *Journal for the Study of the Old Testament* London: Sage Publication 30/4 (2006), 449-462.
- Gutmann, Joshua-Sperling, S. David. "Elijah". *Encyclopedia Judaica*. Ed. Fred Skolnik. VI: 331-333, Amerika: Thomson Gale, 2007.
- Gündüz, Şinasi-Ünal, Yavuz-Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslam'da Miraç*. Ankara: Vadi Yayınları, 1996.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. 4. Baskı. İstanbul: İsam Yayınları, 2012.

- Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1997.
- Harman, Ömer Faruk. "İlyâs". *DİA*. XXII: 160-162, İstanbul: TDV, 2000.
- Hooke, Samuel Henry. *Ortadoğu Mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitosları*. Çev. Alâeddin Şenel. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- Horodezky, Samuel Abba. "Elijah [In Mysticism]". *Encyclopedia Judaica*. Ed. Fred Skolnik. VI: 334, Amerika: Thomson Gale, 2007.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmail. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. Cize: Dâru Hicr, 1998.
- İbnü'l-Esir, Ebû'l-Hasen Muhammed. *el-Kâmil fi't-Târîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1965.
- Jeffery, Arthur. *The Foreign Vocabulary of The Qur'an*. Baroda: Oriental Institute, 1938.
- Kattân, Mennâ Halîl. *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Köksal, M. Asım. *Peygamberler Tarihi*. 7. Baskı. Ankara: TDV, 2003.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*. Kahire: Darü'l-Kütüb-i Mısriyye, 2002.
- Kutluer, İlhan. "Mistisizm". *DİA*. XXX: 188-190, İstanbul: TDV, 2005.
- Lindbeck, Kristen H. *Elijah and the Rabbis Story and Theology*. New York: Columbia University Press, 2010.
- Macdonald, D. B. "Ba'l". *İA*, II: 160-161, İstanbul: MEB, 1979.
- Mcc, J. F. "Ahab". *The Jewish Encyclopedia*. I: 280-281, London: Funk and Wagnalls, 1901.
- Mustafavî, Hasan. *et-Tahkîk fi Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. I: 138, Beyrut: Dâru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 2009.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, (el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc)*. Beyrut: trs.
- Noy, Dov. "Elijah [In Jewish Folklore]". *Encyclopedia Judaica*. Ed. Fred Skolnik. VI: 335, Amerika: Thomson Gale, 2007.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Hidrellez". *DİA*. XVII: 313-315, İstanbul: TDV, 1998.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. 4. Baskı. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. 5. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.
- Öztürk, Mustafa. *Kıssaların Dili*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an Dili ve Retoriği*. 4. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Râğîb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü'l-Marife, 2005.
- Rodkinson, Michael L. *New Edition of the Babylonian Talmud*. Boston: The Talmud Society, 1918.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

- Sarıkcıoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. 7. Baskı. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011.
- Segal, Samuel M. *Elijah A Study in Jewish Folklore*. New York: Behrman's Jewish Book House, 1935.
- Sel. M. "Phinehas". *The Jewish Encyclopedia*. X: 18-19. Amerika: Ktav Publishing House, 2008.
- Seters, John Van. "Elijah". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. IV: 2764, Amerika: Thomson Gale, 2005.
- Shaver, Brenda J. *The Prophet Elijah in the Literature of the Second Temple Period: The Growth of a Tradition*. Chicago: A Dissertation Submitted to The Faculty of the Divinity School in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, 2001.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük*. Beyrut: trs.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. XII. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Tora: *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bereşit*. Çev. ve Düzenleyen. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2010.
- Tora: *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Vayikra*. Çev. ve Düzenleyen. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2010.
- Tora: *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Bamidbar*. Çev. ve Düzenleyen. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2010.
- Tora: *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara: Devarim*. Çev. ve Düzenleyen. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2012.
- Wensinck, A. J. "İlyâs". *İA*. V/2: 975-976, İstanbul: MEB, 1993.
- Wiener, Aharon. *The Prophet Elijah in the Development of Judaism: A Depth-Psychological Study*. London: Routledge, 1978.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. VI: 457-458. İstanbul: Emir Yayınevi, 1996.

An Investigation on the Prophet Ilyas According to Jewish and Islamic Sources**Abstract**

Judaism links itself both theologically and as an ethnic lineage to the prophets Moses, Yaqub, Isaac and finally Abraham. These prophets, particularly Abraham is also a important figure in the religion of Islam. Therefore, the connection between Islam and Judaism is very strong and deep. This can be easily seen in the Quran, especially in Madani surahs such as Baqarah and Maida. Also, the fact that an important part of the Qur'anic stories are about the Israelites and the Jews shows the close historical and theological relationship between these two traditions.

In this respect, it is quite normal that many elements in Judeo-Christian culture are also found in the Islamic sources. Although this is an opportunity for wealth of religious knowledge, it may also cause serious problems in matters such as the origin and authenticity of the information. But it can be said that the knowledge of different religious cultures such as Judaism and Christianity is more of an "opportunity" rather than a "problem" especially in the tradition of Islamic exegesis. For what appears to be a problem in this field is actually related to the fact that an information we obtain from a different religious culture does not coincide with our current theological and fiqh knowledge. However, views and beliefs in both theology and fiqh are not fixed, but variable. For this reason, an opinion and knowledge that is accepted in a historical period can be rejected at a later time. There are numerous examples of this in the history of Islamic science. The most interesting example is that the narratives, which have been considered as a very serious problem in exegesis and described as "Israiliyyât", were perceived as an indispensable source of knowledge, especially by the first generation of Muslims, and were frequently used in the context of stories about past prophets. If we see this as an "opportunity", we can enrich our knowledge about the prophet Ilyas in the Islamic tradition, which is the subject of our article, with the information in the Jewish culture, and compare the information in two different cultures.

Our aim in this article is to show the place and importance of Ilyâs in the Jewish tradition, who is generally accepted as a prophet in Judaism and Islam, and to compare it with its perception in the religion of Islam. We also would like to present the contradictory views about this figure. In addition, it is aimed to explore the literature formed in these monotheistic religions by trying to explain the objectionable Ba'l belief against the belief of one god.

Keywords: *Elijah • The Holy Scripture • Messiah • Miracle • Ba'l.*